

DANMARK UNDER DEN KOLDE KRIG

– et norsk perspektiv

Af Knut Einar Eriksen

Det skal ikke her utelukkende gis en tradisjonell anmeldelse av den 2350 sider lange kaldkrigsutredningen. Etter avtale med redaksjonen skal det også være et *norsk* perspektiv på firebindsverket. Kommentarene og refleksjonene vil nødvendigvis ta utgangspunkt i den danske utredningens hovedfunn og resultater.

Mandatet for utredningen ble gitt av regjeringen Nyrup Rasmussen i 2000. Forskermiljøet ved Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI), senere omorganisert og omdøpt til Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), fikk som oppdrag å belyse den østlige sikkerhetspolitiske strategi og trussel mot Danmark og det øvrige Vest-Europa, dansk sikkerhetspolitikk og debatt og, kanskje mest krevende, østblokkstatenes forsøk på influere dansk sikkerhetspolitikk gjennom danske partier og organisasjoner. Utredningen er inndelt i tre tidsfaser: den tidlige kalde krig 1945-1962, déteente 1963-78 og den siste kalde krig 1979-1991.

For en norsk leser er det lett å slå fast at DIIS-forskerne har gjennomført et stort, balansert og på en del felter helt banebrytende arbeid. Bare 15 år etter den kalde krigens avslutning har utrederne kunnet tegne et utførlig og i flere henseender vesentlig annet bilde av den østlige trussel, i noen grad også av vestlig politikk, enn det som tidligere var rådende. Nybrottsarbeidet er blitt muliggjort dels ved at danske utenriks- og forsvarsmyndigheter på en forbilledlig måte har åpnet sine arkiver for undersøkelsen, dels ved den omfattende innsamlingen av relevante primærkilder som forskerteamet har foretatt i utenlandske arkiver, særlig i amerikanske, britiske og vesttyske arkiver. For analyse av den østlige trussel har nylig tilgjengelig polsk og østtysk forsvars- og etterretningsmateriale brakt fram nye og til dels oppsiktsvekkende opplysninger. I tillegg er en rekke sentrale aktører på østlig og vestlig side blitt intervjuet, herunder danske samfunnsstopper fra ulike miljøer. Utbyttet av samtalene har selvsagt vært varierende. I utredningen vises det blant annet til at flere av

Billedet er fra Flakfortet, hvor en eskadrille Hawk var placeret i april 1966.

(Foto: Arbejdermuseet & ABA)

de militære lederne i østblokklandene har vært forsiktige med å utlevere sensitiv informasjon. Tidligere avgitte lojalitetserklæringer til kommunistregimet har fortsatt forpliktet. Det kan også framheves at det under arbeidet har vært avholdt en rekke forsker- og politikerseminarer for å få supplert og korrigert undersøkelsen, videre at forskerteamet har gjennomgått et stort antall forskningspublikasjoner om den kalde krigen, herunder også sentrale norske arbeider.

Selv om DIIS-forskerne har anvendt et omfattende og til dels unikt kildemateriale, er ikke alle emner og tidsfaser like godt dekket. For siste del av den kalde krigen har det vært vanskeligere å få adgang til vitale utenriks- og forsvarpolitiske dokumenter også i vestlige samarbeidsland. Etter 1974 er fortsatt mye materiale gradert. Noe stort problem synes det likevel ikke å ha skapt for utredningen. 1980-årenes forsvars- og utenrikspolitiske kontroverser og vestmaktenes vurderinger av dem er inngående behandlet.

De alvorligste kildebegrensningene er på den sovjetiske siden. Riktignok er utenriks-

ministeriets arkiver og viktige partiarkiver tilgjengelige for de første par tiårene av den kalde krigens epoke. Fortsatt er imidlertid det meste av presidentarkivet og forsvars- og etterretningsinstitusjonenes dokumentsamlinger utilgjengelige for forskning. De russiske arkivrestriksjonene har nødvendigvis ført til mer usikre konklusjoner om et par av hovedopdragene for undersøkelsen – redegjørelsen for kommuniststatenes strategier, trusler og etterretningsvirksomhet. Som følge av den utstrakte østlige sikkerhetspolitiske koordineringen under den kalde krigen har imidlertid polsk og østtysk materiale kunnet fylle atskillige stoffmessige lakuner.

Mandatet for utredningen tilsier at hovedvekten er lagt på å kartlegge den militære trussel fra østblokkstatene. Vestlig, herunder dansk beredskap, strategi og operasjonsplanlegging, er knapt behandlet. Det medfører en viss faglig ubalanse. I samsvar med forskningstradisjonen på feltet splittes trusselanalysen i tre komponenter: intensjoner, krigsplaner og kapabiliteter. Naturlig nok får militære styrkedisposisjoner og det østlige plan-

verket mest oppmerksomhet. Det øker verdien at dette kildematerialet blir sammenholdt med PETs og FEs datidige trusselvurderinger, som for første gang er blitt anvendt i bred forskningsmessig sammenheng.

Det mest oppsiktsvekkende funnet knytter seg til de offensive krigsscenariene som har avtegnet seg i polsk og østtysk militært plan- og øvelsesmateriale. I utredningen er det argumentert for og dokumentert at Warsawapakten i tilfelle av storkrig ville føre denne på vestlig grunn og søke å erobre Vest-Europa gjennom en lynkrig. Naturlig nok har utrederne viet størst oppmerksomhet til planlagte operasjoner mot Danmark og Østersjø- og Nordsjøområdet. Danske etterretningsmyndigheter antok under hele den kalde krigen at Sovjetunionen ville lede de militære operasjonene mot Danmark. Det var ikke tilfelle. Fra 1961 til slutten av den kalde krigen fikk de polske styrkene hovedansvaret for å lede et massivt kystfrontangrep mot Nord-Tyskland, Nederland, Jylland og de danske øyene. Samtidig skulle østblokken, og her under sovjetisk ledelse, raskt sikre seg maritim kontroll i Østersjøen og over utløpene til Nordsjøen, Skagerrak – og Atlanterhavet. Både offensive og defensive hensyn gjorde seg her gjeldende. Den storstilte østlige land- og sjøoperasjonen la opp til at Danmark kunne erobres i løpet av 10-12 dager.

Fra 1950 til ca. 1965 var den østlige krigsplanleggingen basert på at kjernefysiske våpen skulle tas i bruk under felttoget fra første stund. Deretter ble det i øvelsesmønstrer lagt mer vekt på at krigshandlingene, i det minste i den innledende fasen, kunne føres med konvensjonelle våpen. Østblokkstatene antok at de hadde en overlegen konvensjonell styrke og at Vest-Europa raskt kunne erobres. Et førsteslag med atomvåpen skulle nå helst unngås. Samtidig går det fram av østlige plan-dokumenter at en ikke ville nøle med et kjernefysisk angrep dersom en krisesituasjon oppstod og det syntes klart at vestmaktene ville ta slike våpen i bruk. Først i 1987 ble den offensive østlige strategien avløst av et defensivt opplegg. Denne grunnleggende endringen avspeilet Gorbatsjovs avspennings-

ønsker og erkjennelsen av at østblokkens tiltakende militære og økonomiske problemer og oppløsningen av det indre samholdet som hadde tippet maktbalansen mer tydelig til Vestens fordel. I utredningen påpekes det at de danske etterretningsmyndighetene ikke klarte å fange opp svekkelsen av østblokken som fant sted fra tidlig på 1980-tallet. Det samme synes å ha vært tilfelle i Norge.

Den fylldig danske undersøkelsen av østlig trussel og militær kapasitet bekrefter nyere internasjonal forskning på ett kardinalpunkt. De østlige (og vel også vestlige) krigsscenariene kan nok framstå som aggressive, offensive – ja kynisk brutale. Under hele den kalde krigen hadde imidlertid østblokkens ledere et grunnleggende ønske om å unngå et militært oppgjør med vestmaktene. Som det understrekes flere steder i utredningen, var også østlige ledere sterkt bekymret for at en ny storkrig kunne utvikles til et kjernefysisk ragnarokk. Stalin og senere sovjetiske ledere, kanskje med et unntak for Khrusjtjov, søkte i alminnelighet å unngå utspill som kunne lede opp til en militær konfrontasjon mellom blokkene.

Ut over de begrensningene som er forankret i mandatet, er ikke trusselanalysen eller utredningen som helhet særlig preget av et isolert dansk perspektiv. På ett punkt kunne imidlertid kartleggingen av den østlige trussel vært mer grensesprengende. Det overrasker en norsk leser at svensk og norsk territorium er lite omhandlet i de ovennevnte østlige krigsplanene – og at de danske utrederne ikke reflekterer mer over dette forholdet. Vi får riktignok vite at det i det østlige plan- og øvelsesopplegget opereres med et nøytralt Sverige og at etablering av en ubåtbase på den norske sørkysten er nevnt i et polsk øvelsesopplegg for 1974. Det er alt.

I det minste kunne utrederne ha knyttet noen spørsmål til de østlige operasjonsplanene. Hvordan kan ikke-omtalen av Norge og forestillingen om svensk nøytralitet forenes med de østlige ambisjonene om kontroll med Østersjøen og dens inn- og utløp for videre maritime operasjoner i Nordsjøen og Atlanterhavet? Hvorvidt anså den *sovjetiske* politiske

og militære ledelsen under hele kaldkrigsperioden det som realistisk at Sverige kunne bli stående utenfor en krig som ble ført ved svenske fjæresteinene og med massive ødeleggelser, kanskje også med innsats av kjernefysiske stridsmidler på dansk territorium og med radioaktiv spredning til nabolandene som nesten uvegerlig følge. Og kunne Sveriges vestorienterte alliansefrihet – med sikte på nøytralitet i krig – ha blitt etterlevd når vestmaktene slo tilbake? NATOs, Nordkommandoens og SACLANTs planverk forutsatte i tilfelle et østlig angrep at fly- og marinestyrker måtte settes, også om mulig i Østersjøområdet, inn for å hindre at fienden etablerte baser i de nordlige kyststatene og derifra ble gitt muligheter til mer langtrekkende fly- og sjøoperasjoner i Atlanterhavet, herunder til det britiske øyriket og havområdene som omga det. Videre kan en ut fra et norsk perspektiv spørre hva slags forbindelseslinjer det kunne være mellom østblokkens krigsplaner i Østersjø- og Nordsjøområdet og den tiltakende sovjetiske styrkeoppbyggingen i Nordvest-Russland fra sist på 1950-tallet. Var norsk kyst- og landterritorium i krigstilfelle det naturlige møtestedet for to styrkekonsentrasjoner, og med nordflåten etter hvert i hovedrollen?

Antakelig kan bare russiske kilder gi et fyldestgjørende svar på disse spørsmålene. Polske og østtyske myndigheter ble neppe inngående innviet i sovjetiske krigsplaner i det nordlige avsnittet, hvor de militært hadde lite eller intet direkte å bidra med.

Et annet hovedtema i undersøkelsen er østblokkens omfattende etterretningsvirksomhet i Danmark. Også på dette feltet har den danske utredningen frambrakt ny kunnskap. Særlig på basis av nyåpnet polsk og østtysk etterretningsmateriale har DIIS-teamet atskillig tydeligere og grundigere enn i tilsvarende norske granskninger dokumentert at mye av spionasjen var direkte knyttet til ett hovedformål – å legge forholdene til rette for en effektiv gjennomføring av krigsoppsjonen. I og med at det var sovjetiske, polske og østtyske styrker som skulle landsettes på danske øyer og rykke oppover i Jylland, var nettopp disse lands

etterretningstjenester mest utbygde og aktive i Danmark.

En stor del av det østlige etterretningspersonalets arbeid gikk med til å kartlegge sjøledene, havneforhold, vei- og jernbanenett, broer, flyplasser, radaranlegg, en 'terrænrekognoscering' åpenbart med invasjonalternativet for øye. Det danske militærets (FE) og politiets etterretningstjeneste (PET) kunne på sin side etterhvert avdekke at de østlige representantene i Danmark for krigstilfelle hadde lagt nøye til rette for kommunikasjon med hovedkvarterene for de innrykkende styrkene. Utredningen sannsynliggjør også at det var flere radioagenter i sving alt i fredstid, og at det var etablert 'sovende' illegale nettverk. I en krise- eller krigssituasjon kunne agentene aktiveres for å støtte spesialstyrker (spetnas) med etterretninger og sabotasje i dansk kontrollert område. Det forelå også indisier på at øststatene hadde utplassert våpendepoter på dansk jord. Det lyktes imidlertid verken for dansk, svensk eller norsk etterretning å bekrefte antakelsene om hemmelige østlige våpenlagre på skandinavisk territorium. Slike depoter er derimot senere, etter sovjetiske avhoppers anvisning, blitt funnet i enkelte andre vesteuropeiske land. En av de norske spionsakene tidlig på 1950-tallet kan for øvrig tyde på sovjetrusserne forsøkte å etablere en illegal sabotasjegruppe med røtter til kommunistenes aktive motstandsvirksomhet under okkupasjonen.

I motsetning til de fleste andre vesteuropeiske landene, deriblant Norge, ble ingen toppspioner identifisert i Danmark. Ifølge utredningen ble heller ikke Forsvaret og embetsverket infiltrert i vesentlig grad. Derimot ble danske som andre vestlige ambassader i Øst-Europa penetrert, tilsynelatende med flere forholdsregler og kanskje også med mindre alvorlige følger enn for norsk utenriksjeneste.

Noe forsøk på å forklare den begrensede suksessen for de østlige etterretningstjenestenes agentverving i Danmark gis imidlertid ikke. Kanskje var det vanskelig å verve og føre agenter i et lite og tett dansk samfunn, kanskje var PETs forebyggende arbeid av sær-

lig solid kvalitet og kanskje hadde danske elitemiljøer sterkere antikomunistiske sperrer og bedre kommunikasjon med PET enn POT i Norge. Muligens vil den pågående danske granskningen av PET gå nærmere inn i denne problematikken – og på et annet tema som desverre bare blir sporadisk omtalt – de danske hemmelige tjenestenes samarbeid med og assistanse fra amerikanske, britiske og nordiske søsterorganisasjoner.

Sett i forhold til svenske og norske undersøkelser har den danske utredningen et særlig pre ved at den polske og især den østtyske etterretningstjenestens virksomhet i Danmark er blitt belyst ved intensive studier av primærmateriale. Selv om den østtyske representasjonen i København av hensyn til anerkjennelsesbestrebelsene var svært tilbakeholden med å rekruttere og føre agenter, så fantes unntak. Etter anerkjennelsen av DDR i 1973 trappes imidlertid etterretningsvirksomheten kraftig opp i form av etableringen av et illegalt nettverk. Ifølge Stasis egne registreringer i perioden 1972-1988 hadde østtyskerne 26 danske agenter. De fleste var antakelig blitt tilnærmet under arrangementer og besøk i DDR.

Antallet agenter kan i realiteten ha vært betydelig overdrevet. Det var gunstig for etterretningsoffiserers karriere å vise til suksessrik verving. I følge utredningen betraktet myndighetene bare et par av de registrerte som spioner etter dansk straffelov, men denne vurderingen gir selvsagt heller ikke fasiten. De danske forskerne levner uansett ingen tvil om at den østtyske etterretningsvirksomheten i Danmark var betydelig. På basis av norsk forskning kan det også slås fast at den hadde et langt større og mer alvorlig tilsnitt enn i Norge. I den danske utredningen trekkes det fram flere forklaringer på at DDR prioriterte etterretning i Danmark framfor i de andre nordiske landene: den alt omtalte krigsopsjonen, det tette dansk-vesttyske militære samarbeidet fra ca. 1960, den geografiske nærheten og den sentrale rollen som Danmark hadde som transitland for agenttrafikk.

Som i Norge var det vanskeligere å kartlegge den polske etterretningsvirksomheten.

Den var, ved siden av den alt nevnte militære etterretningsinnsamlingen i danske sjø- og kystområder, særlig rettet inn mot rekruttering i – og kontroll av – det store polske emigrantmiljøet i Danmark. De fleste eksilpolakker var selvsagt sterkt kommunistfiendtlige, men enkelte kunne presses til samarbeid. I tillegg viser det polske etterretningsmaterialet at sjøfolk, lystseilere, forskere og andre besøkende ble aktivt brukt til å samle inn opplysninger om danske forhold. Selv om mønstret er det samme, er det åpenbart at den polske etterretningsvirksomheten i Danmark hadde en langt mer omfattende og alvorlig karakter enn i Norge. Dels var eksilmiljøet større, dels hadde polske myndigheter Danmark som primært angrepsmål.

Av DIIS-utredningen går det fram at PET og FE var klar over den tiltakende østlige etterretningsvirksomheten. Som i Norge avdekket antall siktelsler og domfellelser bare toppen av isfjellet. En rekke grove former for spionasje ble i begge land avslørt gjennom spaning, dobbeltoperasjoner og rapportering fra personer som ble søkt presset eller vervet, med utvisninger av etterretningsoffiserer som viktigste følge, ikke straffeforfølgelse av egne borgere.

Som i de andre nordiske landene var det russerne som dominerte etterretningsbildet både med hensyn til antall offiserer og arbeidsområder. Som østlig supermakt hadde de sovjetiske etterretningstjenestene også en koordinerende rolle på feltet. For russerne hadde innsamling av militær informasjon naturlig prioritet, og også i Danmark var det lettere å følge KGBs enn GRUs virksomhet på dette feltet. Selv om arbeidsdelingen neppe var skarp mellom de østlige tjenestene, tyder også den danske undersøkelsen på at det var russerne som først og fremst drev med politisk etterretning. Teknisk-vitenskapelig etterretning var mer et østlig fellesanliggende og ble særlig omfattende etter at Norge og Danmark utviklet mer teknisk-industriell spisskompetanse på 1970-tallet.

Aktive informasjons- og påvirkningstiltak overfor danske politikere og pressefolk var,

Polsk spionskib omringet af to skibe fra den danske flåde, 18.7.1980. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

viser utredningen, nærmest et sovjetisk eneanliggende under hele den kalde krigen. Det danske kommunistparti var i denne henseende et villig, men i hovedsak lite effektivt redskap for fremme av sovjetiske standpunkter og interesser under stormaktskonfrontasjonen, herunder propagandaen som særlig var rettet mot NATO, USA og Forbundsrepublikken. For Danmarks vedkommende gjaldt bestrebelsene først og fremst å svekke de sikkerhetspolitiske båndene til alliansepartnerne, og mer urealistisk, det innså etter hvert også sovjetiske ledere – å få avvirket NATO-medlemskapet. Leilighetsvis ble også et nordisk forsvarssamarbeid antydnet som et akseptabelt alternativ. Som i Norge synes imidlertid sovjetisk ambassadepersonell fra ca. 1960 å miste noe av interessen for forbindelsene med det i hovedsak maktesløse kommunistiske minipartiet. Det ble sett på som atskillige viktigere å pleie kontakter med ledende politikere, faglige tillitsmenn og pressefolk, og da særlig personer med tilknytning til venstrefløyen i det sosialdemokratiske partiet.

Vi kan vel også lese ut av utredningen at de danske etterretningstjenestene, i likhet med POT, så med stor og overdreven bekymring

på effekten av de østlige påvirkningstiltakene overfor venstrepartiene, fagbevegelsen, pressen og ikke minst de kommunistiske og tverrpolitiske fredsorganisasjonene. Sovjetunionen hadde i alminnelighet en ytterst beskjeden evne til å påvirke og endre dansk forsvars- og utenrikspolitikk til sine formål. Selv om de østlige påvirkningstiltakene, herunder også etableringen av såkalte 'vennskapelige' handels- og kulturavtaler og delegasjonsutvekslinger, ikke har vært gjenstand for samme utførlige granskning på norsk side, vil utvilsomt konklusjonen – og forklaringene bli de samme: Lite ble oppnådd for østblokken i den ideologiske kampen som utspilte seg. Det kommunistiske diktaturet og den sovjetiske imperiepolitikken skremte og frastøtte de fleste skandinaver. Den danske (og vestlige) sosialdemokratiske bekjempelsen av hjemlige kommunister, som ble applaudert og oppmuntret av de borgerlige partiene og næringslivet, ble ført nådeløst og med stor effekt alt fra de første etterkrigsårene. Bakom den ideologiske motoffensiven og nasjonale 'dugnaden' voktet og kontrollerte etterretningstjenestene mot kommunisme og østlig påvirkning. Den danske utredningen legger også stor vekt

på NATO-medlemskapets betydning og den brede danske oppslutningen om både den vestlige sikkerhetsgarantien og vestlig politikk. Forankring til og forpliktelser overfor NATO og de vestlige stormaktene betød langt mer enn forbehold og uenighet om enkeltspørsmål.

Samlet bidro disse forholdene til at sovjetkommunismen – og DKP – alt i den tidlige fasen av den kalde krigen mistet oppslutning. Selv om østlige ledere betraktet Norge og Danmark som de mest forhandlingsorienterte og svake ledd i den vestlige kjeden, erkjente de at de to land hørte til i denne interessesfæren. Det ble dermed en mer nærliggende oppgave å begrense enn å oppheve de to lands alliansetilknytning.

Den danske utredningen slår fast at selv minimumsmålet ble for krevende for østblokken å realisere. Østlige utspill, særlig når det gjaldt fredssaken, kunne nok sporadisk influere den politiske dagsordenen og anspore et nøytralistisk orientert mindretall. Beslutningstakernes grunnholdninger lot seg derimot ikke endre. DIIS-utredningene kan ikke påvise et eneste sentralt konfliktspørsmål hvor politikken hadde preg av 'eftergivenhed og affindelsespolitikk over for Øst'. Denne bastante konklusjonen underbygges også med henvisning til NATO-landenes diplomatiske rapporter fra København. Dansk utenrikspolitisk fasthet var her et gjennomgående tema. Det ble sett som gledelig, nesten overraskende i lys av at deler av dansk som norsk opinion ble karakterisert som fortsatt preget av tradisjonelle nøytralistiske, pasifistiske og isolasjonistiske holdninger.

DIIS-utredningens konklusjon på dette punkt sammenfaller med mer spredte norske undersøkelser og inntrykk. Østblokkens press- og påvirkningspolitikk overfor de skandinaviske landene var et sløvt maktinstrument – et avmaktens diplomati. Og kraftfulle økonomiske virkemidler rådde østblokkstatene ikke over, til det var det handelspolitiske samkvemmet altfor beskjedent. I flere tilfeller oppnådde kommuniststatene det motsatte av det de tilsiktet med sin agitasjon og aktive til-

tak – å øke motstandsviljen og befeste den vestlige politiske og militære forankringen.

En liten kritisk refleksjon kan imidlertid knyttes til utredningen på dette punkt. I en rekke enkeltstudier følger DIIS-forskerne samvittighetsfullt opp oppdragsgivers krav om å belyse og avveie den østlige påvirkningen. Rent metodisk er det komplisert, i enkelte beslutningsprosesser nesten hasardiøst, eksakt å avveie eller måle aktørers – og ideers – innvirkning og innflytelse. Analysen kompliseres også av at den østlige påvirkningen må ses i lys av et mer grunnleggende fundament for dansk politikk – at oppdemningspolitikken og forpliktelsene overfor NATO så vidt mulig skulle balanseres mot en ikke-provoserende og forhandlingsorientert politikk overfor østblokkstatene. Beroligelsespolitikken – ønsket om ikke å utfordre sovjetblokken i utregsmål – var, ved siden av de indrepolitiske hensyn, utvilsomt bestemmende for de danske og norske allianseforbeholdene. Virkningen av slike tunge strukturelle forhold er ikke lett å skille fra de konkrete østlige påvirkningsframstøtene. De kyndige danske utredere er selvsagt kjent med vanskene. Det er tross kildemessige begrensninger utført et betydningsfullt empirisk kartleggingsarbeid av østlige påvirkningstiltak, og hovedkonklusjonen står seg nok – om ikke på helt trygg metodisk grunn.

Som i Norge ble kartleggingen av DKP og dets medlemmer og sympatisører hovedoppgaven for danske hemmelige tjenester i de første etterkrigsårene. Fra 1950 foregikk overvåking av danske borgere og utlendinger i regi av PET. Det skjedde etter en konflikt og framtvingen arbeidsdeling med den militære etterretningstjenesten. Tilsvarende revierkamp på norsk side fikk for øvrig sin endelige løsning noen år senere enn i Danmark, og også her fortsatte en bredt anlagt kommunistregistrering og overvåking under hele den kalde krigen. Utover på 1960-tallet ble imidlertid kontraetterretning og oppsyn med bredere samfunnsmiljøer de dominerende arbeidsoppgavene.

Når det gjelder DIIS-utredningens redegjørelse for PETs trusselvurderinger og overvåk-

ing av DKP under den kalde krigen, sitter en norsk forsker igjen med et inntrykk av 'déjà vu' – likhetstrekkene er åpenbare. Som i Norge måtte forestillingen om at framtrede DKP-ledere var vervet som agenter, at det fantes våpendepoter og en hemmelig militær- og sabotasjeorganisasjon nedtones og til slutt nærmest skrinlegges. Det som først og fremst ble stående igjen, var frykten for kommunistisk femtekolonnevirksomhet i tilfelle av krig, og at de hjemlige kommunistene var lojale politiske informanter og sekundanter for øststatene.

Den danske utredningen konkluderer nokså entydig at ledere og medlemmer i DKP ikke ble søkt vervet av de østlige etterretningstjenestene som tradisjonelle agenter. Slik var med få unntak også mønstret i Norge. I flere andre vestlige land ble derimot registrerte kommunister brukt til spionasjeformål.

DIIS-utredningen forklarer nedprioriteringen av kommunister på samme måte som det er blitt gjort i norske granskninger: Østblokklederne var klar over at kommunister ble strengt overvåket og at de vanligvis ikke hadde posisjoner som gav dem adgang til sensitiv informasjon. De var også på det rene med at fellende dommer for spionasje ville kunne virke ødeleggende for oppslutningen om kommunistpartiene. Men noe entydig forbud mot verving av kommunister hadde altså ikke de østlige etterretningsmyndighetene.

Mer detaljert enn i de norske granskningene slås det fast at DKP i det meste av kaldkrigsperioden mottok pengestøtte fra Sovjetunionen og noe også fra andre søsterpartier i østblokken. Det synes også som PET var i stand til å dokumentere pengeoverføringene mer utførlig og overbevisende enn det POT klarte på norsk side. Det hadde kanskje sammenheng med at Norge, til forskjell fra Danmark, alt tidlig på 1950-tallet fikk en lov som forbød politiske partier å motta økonomiske bidrag fra fremmede stater.

Avslutningsvis vil jeg kort kommentere det siste hovedtemaet i undersøkelsen – belysningen av dansk utenrikspolitikk og vestmaktens vurdering av den. For en norsk anmelder

synes konklusjonene uomtvistelige: NATO-medlemskapet hadde en 'altoverskyggende' rolle for både utformingen av sikkerhetspolitikken og forholdet til østblokken. 'Forpligtelserne over for NATO vejde væsentlig tungere enn de forbehold Danmark havde – primært beslutningen om ikke at have atomvåben på dansk jord i fredstid'.

Danmark hadde også 'assets' som gjorde at landet framstod som en nyttig og troverdig alliansepartner. Som Norge og Island bidro Danmark til å legitimere NATO som en overveiende demokratisk og nordatlantisk forsvarsorganisasjon. Videre, og ikke minst for briter og vesttyskere, hadde Danmark strategisk og etterretningsmessig betydning som Østersjøstat og 'vokter' av inn- og utløp. Danmark hadde også vitale militære fasiliteter å tilby de vestlige garantimaktene på Grønland og Færøyene. Særlig de amerikanske basearrangementene på Grønland gav Danmark et solid pluss i forsvarsfellesskapet. For Norges del var de viktigste alliansebidragene den lange Atlanterhavskysten, den store og moderne handelsflåten og overvåkingen av den omfattende sovjetiske militære virksomheten i nordvestområdene. DIIS-forskerne lar fornuftig være å ta stilling til det tvilsomme synspunktet enkelte ledende danske politikere gav uttrykk for, at Danmark hadde større strategisk betydning enn Norge. En slik avveining, om den er mulig, vil åpenbart kreve mer inngående studier både av vestlig og sovjetisk primærmateriale.

Mer nærliggende og utfordrende hadde det vært for forskerteamet å ha anlagt et annet komparativt perspektiv – å ha belyst likheter og forskjeller mellom dansk og norsk forsvar – og utenrikspolitikk – og forklart de få, men interessante forskjellene. Ansatsene til en slik sammenligning finnes i utredningen. De overveiende likhetstrekkene og felles standpunktene i det atlantiske forsvarsfellesskapet streifes flere steder i utredningen. I noen grad omtales også ulike holdninger knyttet blant annet til til at danske politikere var mer nordisk og også europeisk orienterte 'af hjerte'. For en norsk leser av utredningen går det også tydelig

fram at skiftende regjeringskonstellasjoner og det NATO- og forsvarskritiske Radikale Venstre bidro til å gjøre handteringen av sikkerhetspolitiske spørsmål mer komplisert og motsetningsfullt i Danmark. Når temaet ikke er fulgt samlet og analytisk opp, skyldes det trolig at en slik drøfting ligger noe på siden av et alt i utgangspunktet arbeidskrevende mandat.

Mer i samsvar med mandatet nøyer DIIS-utrederne seg med å slå fast at i det store strategiske bildet og i det stadig mer integrerte vestlige fellesskapet ble de danske (og mer omfattende norske) forbeholdene og særstandpunktene som krusninger å regne. De viktige danske og norske alliansebidragene gjorde det selvsagt lettere for de vestlige stormaktene å innta en overbærende holdning når de ble 'sparket på leggen' for en del av sine internasjonale engasjementer eller ble direkte konfrontert med uønskete danske og norske forhandlings- og avspenningsforslag under den kalde krigen. Utspillpolitikken til de skandinaviske småstatene ble ofte som nålestikk å regne. De kunne svi og irritere, men lot seg forbausende raskt hele. Også de småskårne danske forsvarsbevilgningene ble tatt med fatning, uten at troverdigheten ble vesentlig svekket.

Med unntak av et par bruduljer, særlig knyttet til Vietnamkrigen og påkjennningene for det indre samholdet som Reagan-administrasjonens seiers- og konfrontasjonsstrategi utløste, hadde både Danmark og Norge stort sett et positivt omdømme blant alliansepartnere. Som det også framgår av den danske utredningen, ble de danske og norske særordningene etter hvert ikke bare motvillig akseptert av garantimaktene, men langt på vei velsignet. Selv om de to land ved enkelte anledninger ble bebredet for innslag av nøytralisme, isolasjonisme, pasifisme og moralisme, så var grunnholdningen at den faktiske utenrikspolitikken var langt mer samarbeidsorientert enn en kunne frykte. De ledende danske (og norske) politikere, ble det rapportert, hadde tross alt kvittet seg med det aller meste av gammelt tankegodt; de måtte bare ta hensyn til de deler av opinionen som holdt fast ved gamle dogmer.

I Danmark har utredningen utløst en viss debatt. Det er forståelig ut fra utredningens omfang og de mange kontroversielle spørsmålene som belyses, særlig 1980-årenes stridigheter om dobbeltvedtak, nordisk atomfri sone, anløpspolitikk og danske fotnoter i NATO. Disse spørsmålene skapte for øvrig tilsvarende politisering og polarisering mellom de sosialistiske og borgerlige partiene i Norge og flere andre vesteuropeiske land. I slike enkeltsaker kunne USA sette foten tungt ned for det myndighetene der oppfattet som et farlig indrepolitisk spill og som uttrykk for norsk og dansk glideflukt overfor de østlige fiendestater. Det viser utredningen og også norsk forskning eksempler på. Både danske og norske politikere fant det i slike tilfeller nødvendig nokså raskt å korrigere kursen, de danske sosialdemokratene åpenbart med størst kvaler og interne konflikter. Gro Harlem Brundtlands samlende evner og uomtvistelige autoritet bidro antakelig til at den brede konsensusen lettere lot seg reetablere i Norge.

For norsk anmelder har den krevende gjennomlesningen av de fire innholdsrike bindene først og fremst etterlatt begeistring over at en slik undersøkelse har latt seg initiere og så grundig gjennomføre – i en ikke-moraliserende post-revisjonistisk forsknings-tradisjon. Det er ikke bare dansk forsvars- og utenrikspolitikk som en nå har fått betydelig mer kunnskap om. Utrederne har hatt et globalt og til dels komparativt perspektiv for øye, og har også trukket inn teoretiske og metodiske resonnementer av interesse. Da er det lett bære over med for mange sider og gjentakelser, at det i enkelte deler kanskje blir vel mye generell internasjonal kontekst og at en her og der, selv om det ikke er direkte uttrykt i mandatet, kunnet ønske seg noe mer av henvisninger til og sammenlikninger med Norge (og Sverige). Det er bare å strekke ut en hand og gratulere det danske utenrikspolitiske miljøet med storverket.

Knut Einar Eriksen, Leder af Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo
knut.einar.eriksen@arbark.no